

Změny městské parcelace v Chrudimi (Štěpánova ulice čp. 85)

JAN FROLÍK-JIŘÍSIGL

Chrudim, východočeské město s dlouhou historickou tradicí, se doslala do centra archeologického zájmu počínaje rokem 1981. Prvým výzkumem této etapy v historickém jádru byl záchranný výzkum při rekonstrukci kanalisace v letech 1981-1985 (Frolík-Sigl 1984, 1994). Výzkum přinesl řadu zásadních poznatků, z nichž některé byly předběžně zveřejněny (např. počátky vrcholně středověkého města - Frolík-Sigl 1985). Zmíněný záchranný výzkum poskytl globální představu o některých problémech, detailní pohled umožnil zjišťovací výzkum ve Štěpánkové ulici čp. 85 na jižní straně chrudimské ostrožny v letech 1989 a 1990 (obr. 1). Místo bylo vytypováno na základě vyhodnocení stratigrafie v šachticích statického průzkumu v domech čp. 83-91 ve Štěpánkové ulici. Volbu místa ovlivnila přítomnost mocného organogenního souvrství se zbytky dřev, datovaného do 12.-13. století. Sonda o rozměrech 11,5x2 m prořála celý dvorek domu od jeho zadní stěny k městské hradbě, která zde tvoří jeho jižní hranici (Frolík-Sigl 1990, 1991-2). Výzkum byl prováděn ve spolupráci Archeologického ústavu AV ČR Praha a Musea východních Čech v Hradci Králové.

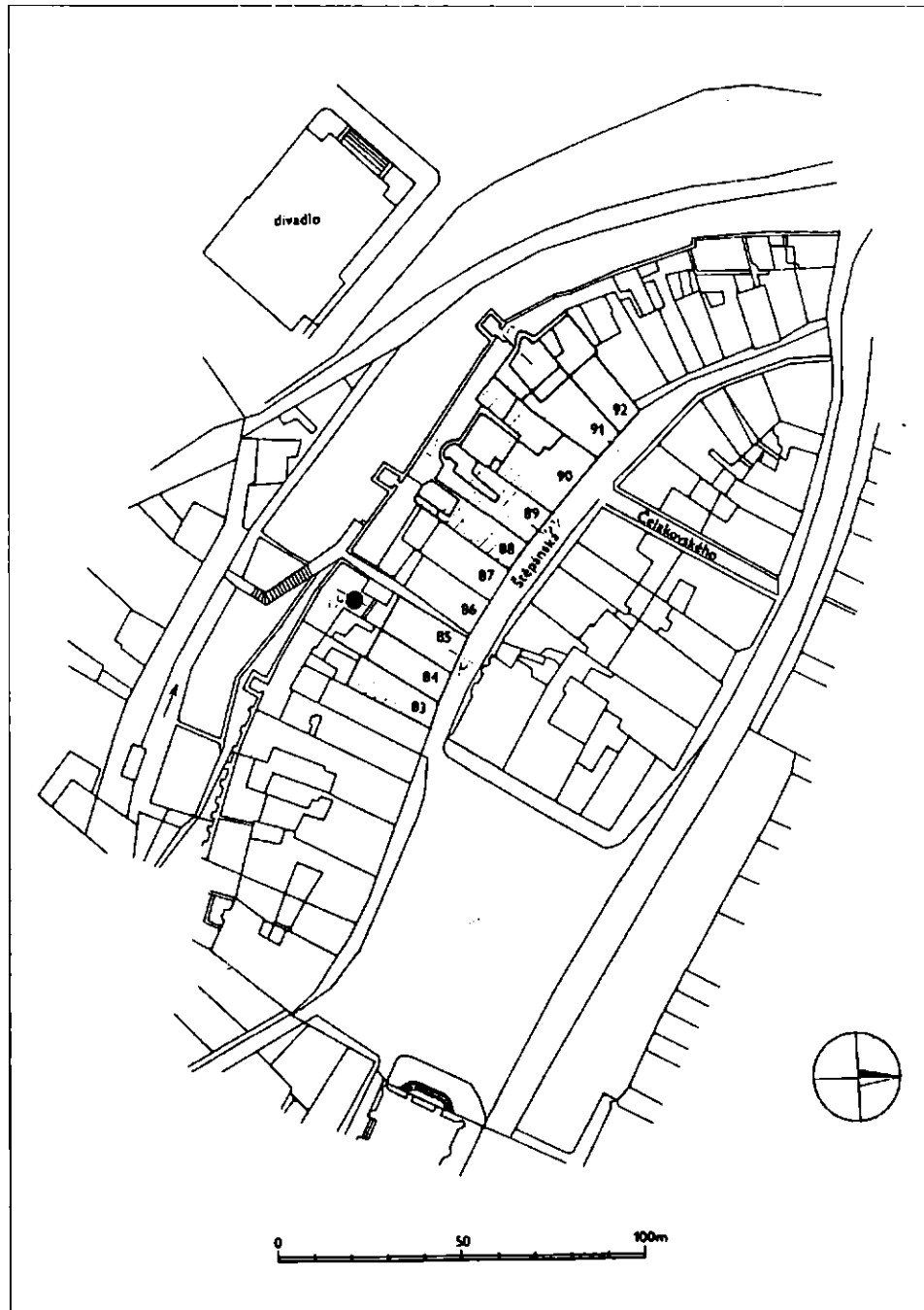
V našem příspěvku se chceme zabývat poznatky o vývoji parcelace a srovnat je se závěry z výzkumu při rekonstrukci kanalisace.

Na určité rozdělení do areálů (pro popisované období se termín parcela nejeví jako vhodný) ukazuje již situace hradištního období. Pro 9.-10. století a také pro 11. století sonda zachytila zřejmě výsek z většího areálu, uvnitř jehož plochy se nacházela ve starším období polozemnice (obr. 2) a v mladším nejméně dvě srubové stavby oddělené uličkou, jejíž povrch byl zpevněn opukovými kameny (obr. 3). Areál byl přiložen k opevnění, v 11. století dokonce velmi těsně. Proto také katastrofa valového opevnění znamenala i zánik areálu se sruby. Tuto událost předběžně datujeme do 12. století.

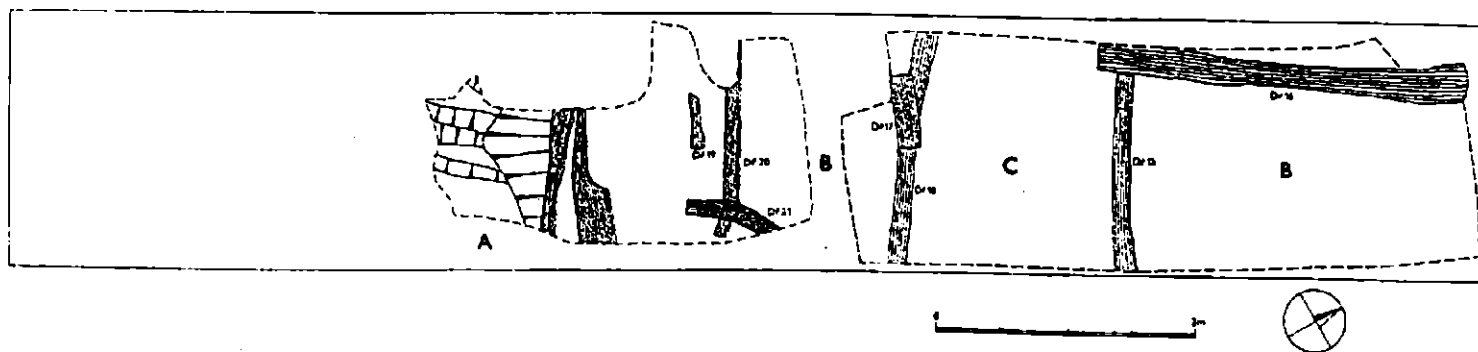
Obnova opevnění a zástavby za ním přináší změnu. Až do lokace města zde neregistrujeme žádné obytné či hospodářské stavby, ale jsme-li na volném prostranství či uvnitř nějakého ohrazeného areálu není zřejmé. Ojedinelé objekty však mají směr rovnoběžný s valovým opevněním (např. vydřevená cesta, datovaná již do 13. století) či nevýrazné fragmenty plotů (obr. 4).

Porovnejme situaci ze Štěpánkovy ulice čp. 85 se situací na centrálním (Resslově) náměstí, jak ji známe ze záchranného výzkumu (Frolík-Sigl 1994). Pro středohradištní období je celkové rozmístění a charakter objektů zatím nejasný, pro mladohradištní období registrujeme obdobně dvě základní fáze, ale objekty nevytvářejí žádné shluky či kumulace, které by naznačovaly něco bližšího o rozmístění zástavby. Lze jen říci, že zde zřejmě nebyla žádná větší volná plocha.

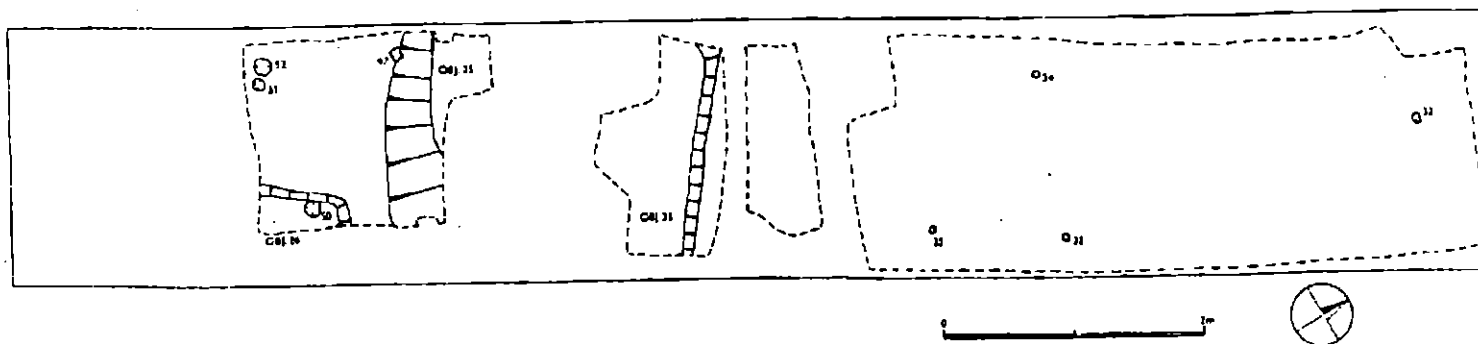
Další vývoj je již spjat s první fází středověkého města lokovaného před rokem 1276. Ve Štěpánkové ulici je toto období provázáno výstavbou hradby z rozpadavé opuky na nekvalitní maltu (obr. 5). Na ostatní ploše byla registrována planýrka, do níž byly zapuštěny kůly plotu kolmého na hradbu (tedy již v systému blízkému dnešnímu). Že jde o rozhraní dvou parcel přesvědčivě dokládá rozdílný nárůst vrstev po obou stranách plotu. Východně od plotu zřejmě stála nepatrně (do 10 cm) zahlobená dřevěná stavba, západně od plotu se uložilo souvrství indikující volnou jako smetiště využívanou plochu. Nálezově je tato etapa datována do 2. poloviny 13. století, což je v dobrém souladu s datováním lokace

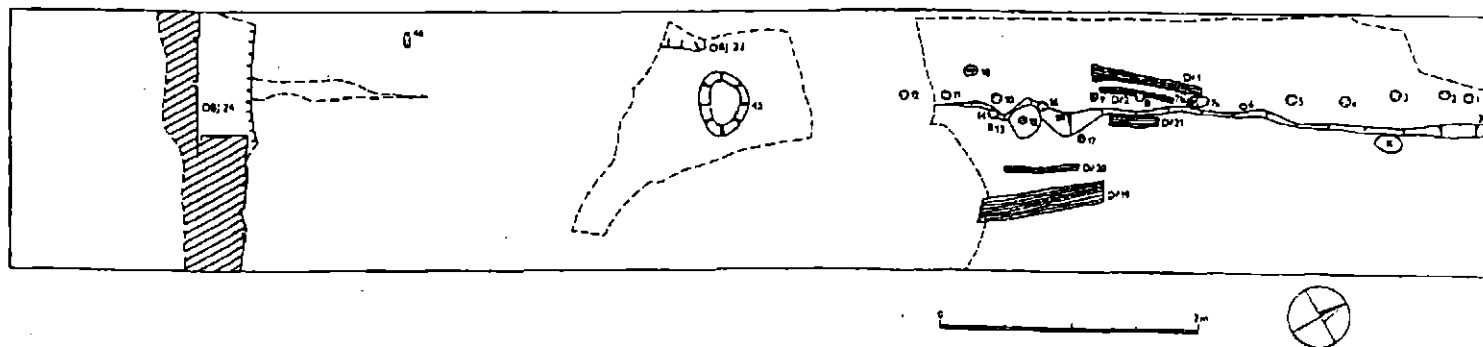
Obr. 1. Chrudim. Výsek mapy měštského jádra s lokalizací Resselova náměstí a Špinkovy ulice fp. 85 (označeno černým kroužkem). Obr. 1-9 kreslil I. Frolík.

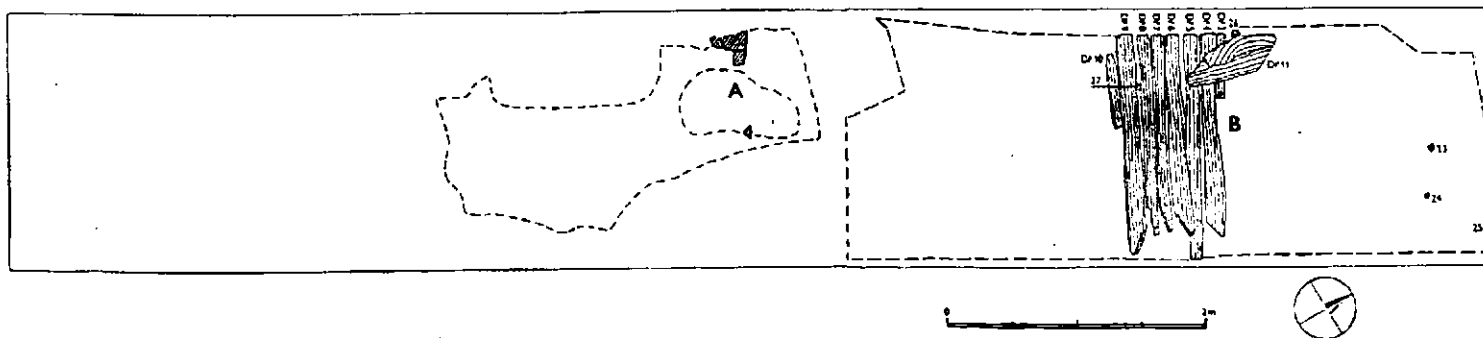
Obr. 2. Chrudim, Štěpánkova ul. čp. 85. Objekty středohradlištního období. Obj. 25 interpretován jako pozemnice. Na obr. 2-6, 8, 9 ohraničen dochovaný rozsah příslušného horizontu

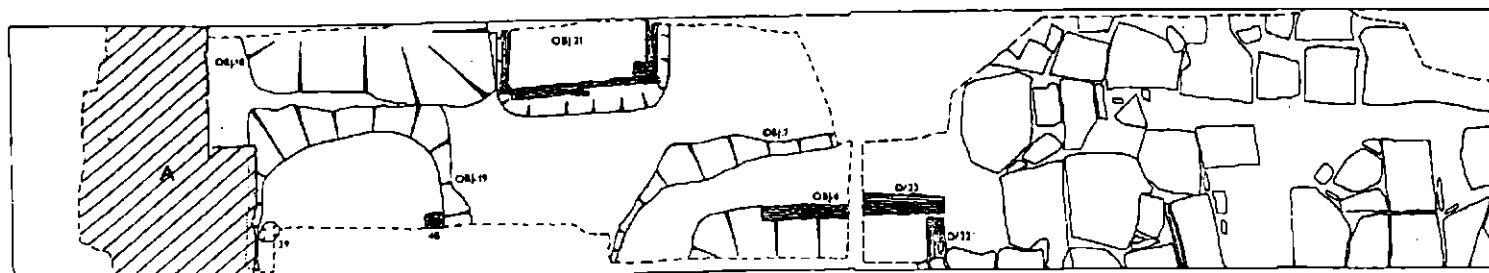
Obr. 3. Chrudim, Štěpánkova ul. čp. 85. Objekty starší fáze mladohradlištního období (11. stol.). A – val, B – srubové stavby, C – ulička mezi nimi.

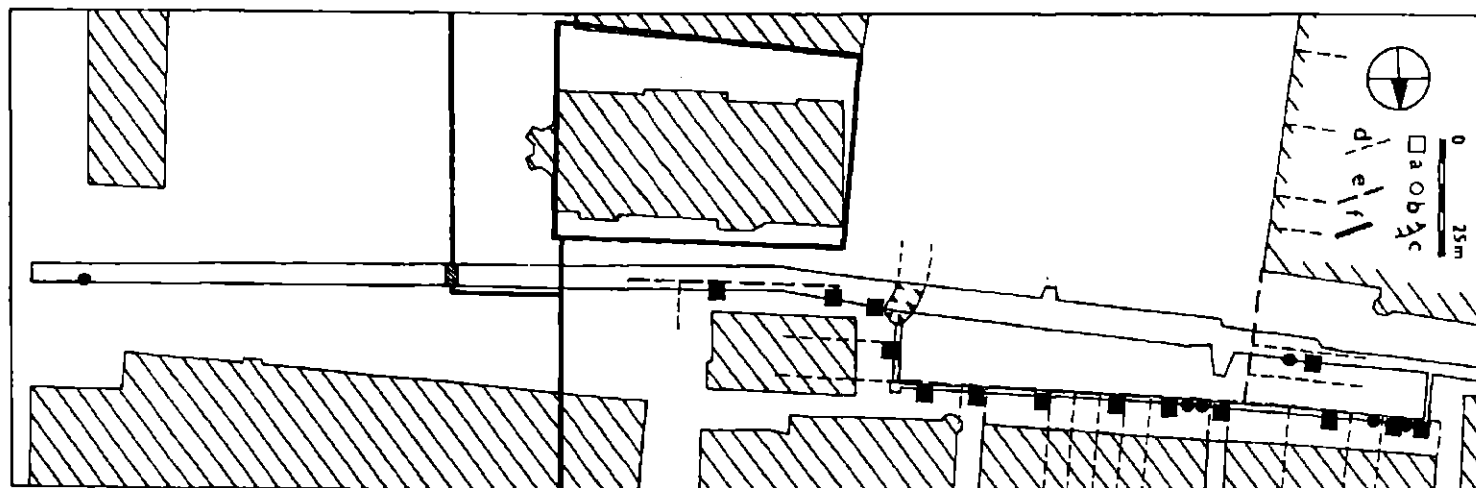
Obr. 4. Chrudim, Štěpánkova ul. čp. 85. Objekty mladší fáze mladohradištního období (12.–poč. 13. stol.). A – zadní stěna valu, B – dřevem vyložená cesta.

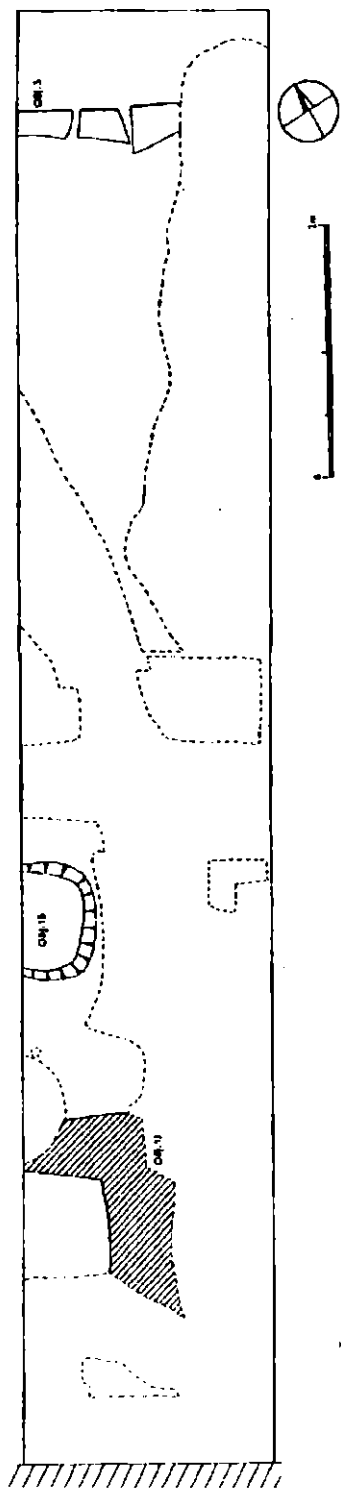
Obr. 5. Chrudim, Štěpánkova ul. čp. 85. Objekty z období po lokaci vrcholné středověké města (před 1276–poč. 14. stol.). Obj. 24 – hlavní městská hradba včetně vyznačeného vkopu.

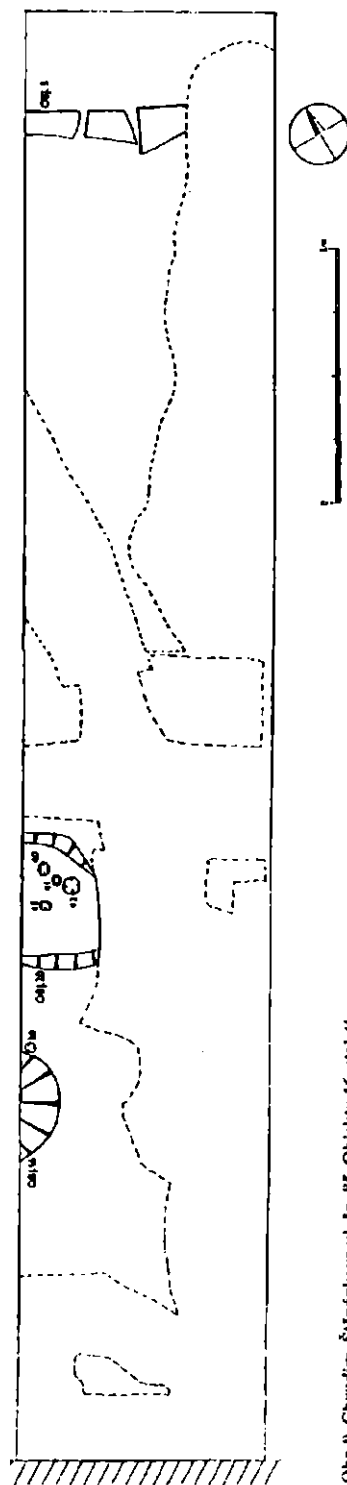
Obr. 6. Chrudim, Štěpánkova ul. čp. 85. Objekty 14.–15. století (období po obnově města). A – hlavní městská hradba. 0 2m

Obr. 7. Chrudim, Resselovo náměstí. Pokus o rekonstrukci původní parcelární ostrovy po lokaci města vkresleny do existující situace. a – zemnice, b – ostatní zahloubené objekty, c – hradní (?) příkop, d – stávající parcelní hranice, prodloužená před průčelí, e – rekonstruovaný průběh průčelí v době po založení města, f – rozsah hradu a průběh městské fortifikace.

Obr. 8. Chrudim, Štěpánkova ul. čp. 85. Objekty 15.–16. století.

Obr. 9. Chrudim, Štěpánkova ul. čp. 85. Objekty 16. století.

vrcholne středověkého města (před rokem 1276 - Frolík 1983). Tuto etapu zakončuje požár, což odpovídá zjištěním na Resslerově náměstí. Zde dokumentovaná situace výrazně doplňuje poznatky ze Štěpánkovy ulice. Planýrky provázející lokaci a zřejmě vyměření centrálního náměstí jsou zde mnohem mocnější, rozmístění objektů (především zemnic a dalších objektů) dokládá, že parcelní osnova byla zcela odlišná od současné. Náměstí bylo menší, některé z dnešních ulic nemohly existovat. I zde tuto etapu ukončuje mohutný požár, znamenající nejspíše úplné zrušení města a prakticky novou lokaci. Tato událost je datována do 1. poloviny 14. století (Frolík-Sigl 1985).

Ve Štěpánkové ulici je na obnovené parcele vývoj reprezentován prakticky pouze sekvencí odpadních jímek, z nichž některé mají zachovalou dřevěnou konstrukci (obr. 6). Jímky se soustřeďovaly na ploše přiléhající k městské hradbě, plocha sousedící s domem byla vydlážděna velkými plochými opukovými kameny. Ty vytvářejí „spáru“ v místech starší parcelní hranice. Zřejmě jde o jiný způsob vyznačení existující hranice, pozůstatky plotu, který by stál ve spáře, se však zachytit nepodařilo. Odpadní jímky však respektují prodloužení této linie až k městské hradbě. Odpadní jímky jsou datovány do 14.-15. století. Zjištěná situace opět odpovídá zjištěním z Resslerova náměstí, kde obnovená parcelační osnova respektuje původní hranice mezi nimi, ale posouvá uliční čáru zpět tak, že došlo ke zvětšení centrálního městského náměstí (obr. 7). K vývoji uliční čáry ve Štěpánkové ulici se však vyjádřit nemůžeme, zatím nebyla příležitost k výzkumu při průčelí zdejších domů.

Současný rozsah parcely, znamenající posun hranic vůči sousedům musel být dosažen až v 15. století či spíše v ještě mladším období (obr. 8, 9). Vzhledem k narušení nejmladších částí stratigrafie není možno tuto změnu přesněji datovat. Úprava parcelních hranic nemá odpovídající protějšek na Resslerově náměstí, a tak zatím nevíme, jde-li jenom o lokální jev či stopu nějaké větší přestavby.

Nevelký výzkum v Chrudimi-Štěpánkové ulici doložil, že vývoj jednotlivých areálů (parcel v mladším období) byl dosti dynamickou záležitostí a reagoval na celkový vývoj lokality. Sledování tohoto fenoménu může plasticky dokreslit minulost zkoumaného města, nezbytné je však získat poznatky z výzkumu větší plochy.

Literatura

- FROLÍK, J., 1983: K počátkům Chrudimi, *Archeologické rozhledy* XXXV, 517-539.
- FROLÍK, J.-SIGL, J., 1984: Předběžná zpráva o výsledcích záchranného výzkumu v Chrudimi (rekonstrukce kanalizace a vodovodu) (in Czech, Preliminary report about the results of the rescue excavation in Chrudim (the reconstruction of drainage and waterpipes), *Zpravodaj Krajské museum východních Čech* XI, 74-82.
- FROLÍK, J.-SIGL, J., 1985: K počátkům města Chrudimi - Zu den Anfängen der Stadt Chrudim, *Archaeologia Historica* 10, 175-180.
- FROLÍK, J.-SIGL, J., 1990: Zjišťovací výzkum v Chrudimi - Štěpánkové ulici čp. 85 v roce 1989 - Exploratory excavations at Chrudim, Štěpánková St. No. 85 in 1989, *Zpravodaj Krajské museum východních Čech* XVII, 66-69.
- FROLÍK, J.-SIGL, J., 1991-1992: Pokračování zjišťovacího výzkumu ve Štěpánkové ulici čp. 85 v Chrudimi v roce 1990 - Continuation of the exploratory excavation at Štěpánková street No. 85 at Chrudim in 1990, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 18, 69-72.
- FROLÍK, J.-SIGL, J., 1994: New Facts on the Settlement of the Central Hilltop of the town of Chrudim. Rescue Survey of 1982-84), *Památky archeologické*, LXXXV, 111-131.

Zusammenfassung

Veränderungen in der Parzellenteilung der Stadt Chrudim

Chrudim gehört zu den ostböhmisches Städten mit einer langen historischen Tradition und so haben sich die Archäologen für das Stadtzentrum seit 1981 interessiert. Erste Grabungen im Stadtkern sind mit der Kanalisationsrekonstruktion in den Jahren 1981-85 verbunden. Weitere Grabungen haben in der Štěpánkova-Gasse Nr. 85 in den Jahren 1989 und 1990 fortgesetzt (Abb. 1). Eine Sonde 11,5x2 m durch den Hof hat den südlichen Teil der Stadtmauer festgestellt.

Ziel dieses Beitrags ist das Vergleichen der Ergebnisse über die Entwicklung der Parzellenteilung

mit den Erkenntnissen der Grubungen in der Verbindung mit der Rekonstruktion der Stadtkanalisation, Bestimmte Arealteilung (der Begriff Parzelle paßt für diese Zeitperiode noch nicht) zeigt schon die Situation in der Burgwallzeit. Für das 9-10. und auch für das 11. Jh. hat die Sonde ein größeres Areal festgestellt. In seiner inneren Fläche war in der älteren Phase ein Halbgrubenhaus (Abb. 2) und in der jüngeren Phase zwei Blockbauten durch ein Gäschen getrennt. Seine Oberfläche wurde mit Schiefer gefestigt. (Abb. 3). Dieses Areal befand sich bei der Wallanlage und bei der Vernichtung der Wallbefestigung kam auch Ende dieses Areals mit den Blockbauten. Das geschah ungefähr im 12. Jh. Bis zur Stadtlotation waren hier keine Wohn- oder Wirtschaftsobjekte. Einzelne Objekte z. B. mit Holz befestigter Weg aus dem 13. Jh. oder Spuren der Zaunreste (Abb. 4) behalten die Richtung mit der Wallbefestigung.

Weitere Grabungen wurden auf dem Ressel-Marktplatz durchgeführt. In der mittleren Burgwallzeit (8.-9. Jh.) war die Geländesituation unklar. In der jüngeren Burgwallzeit (950-1200) wurden zwei Phasen festgestellt, aber die freigelegten Objekte bilden keine bestimmte Form in der Bebauung. Man kann nur sagen, daß keine freie Fläche hier zur Verfügung war.

Weitere Entwicklung ist schon mit der I. Lokationsphase der mittelalterlichen Stadt vor dem Jahr 1276 verbunden. In der Stepänek-Gasse wurde in dieser Zeit die Stadtmauer aus den Schiefersteinen gebaut (Abb. 5). Auf der übrigen Fläche wurde das Terrain planiert. Senkrecht zur Stadtmauer wurden Zaunposten registriert, also in der Richtung, die dem heutigen System sehr nahe steht. Östlich vom Zaun stand nur wenig eingetiefter (bis 10 cm) Holzbau, westlich von Zaun war sehr wahrscheinlich freie Fläche, die für die Abfälle dienen konnte. Diese Etape wurde mit einem Brandt beendet, was auch der Festlegung auf dem Resselplatz entspricht. Die Planierschichten, die mit der Lokation und dem Ausmessen des Marktplatzes verbunden sind, sind hier stärker und die Gruppierung der Objekte (vor allem der Grubenhäuser) zeigt, daß die Parzellenteilung ganz unterschiedlich von der heutigen war. Der Marktplatz war kleiner, einige von den heutigen Gassen konnten nicht existieren. Auch hier wurde diese Beseidlungsphase mit einem Brandl. Das geschah wahrscheinlich in der I. Hälfte des 14. Jhs.

In der Stepänek-Gasse ist die Entwicklung auf der erneuten Parzelle durch die Abfallgruben dokumentiert (Abb. 6). Die Abfallgruben konzentrierten sich auf der zur Stadtmauer angrenzende Fläche. Die Fläche in der Umgebung des Hauses wurde mit großen Schiefeln gepflastert. Die Steine bilden eine Spalte dort, wo die ältere Parzellengrenze war. Die Abfallgruben respektierten diese Linie bis zur Stadtmauer und sind in das 14.-15. Jh. datiert. Die Situation entspricht auch der Feststellung auf dem Resselplatz, wo die Parzellenteilung die ursprüngliche Grenze respektiert, aber verschiebt die Gassenlinie zurück, so daß zur Vergrößerung des Zentralmarktplatzes gekommen ist (Abb. 7).

Das gegenwärtige Ausmaß der Parzelle mußte aus dem 15. Jhs. oder noch aus jüngerer Zeit stammen (Abb. 8, 9). Aus der zerstörten Stratigrafie kann man die genauere Zeit nicht bestimmen.

Die nicht zu große Grabung in Chrudim hat gezeigt, daß die Entwicklung der einzelnen Areale und später der Stadtparzellen dynamisch war und hat auf die Gesamtentwicklung der Lokalität reagiert.

Abbildungen :

1. Chrudim. Ausschnitt des Stadtkerns mit der Lokalisation des Ressel-Platzes und der Stepänek-Gasse Nr. 85 (mit schwarzem Punkt).
2. Chrudim, Stepänek-Gasse Nr. 85. Objekte der mittelburgwallzeitlichen Periode. Objekt 25 als Halbgrubenhaus. Auf den Bildern 2-6, 8, 9 ist das erhaltene Ausmaß mit Strichen begrenzt.
3. Chrudim. Stepänek-Gasse Nr. 85. Objekte aus dem 11. Jh. A - Wall, B - Blockbauten, C - Gäschen zwischen den Objekten.
4. Chrudim, Stepänek-Gasse Nr. 85. Objekte aus dem 12.-Anfang des 13. Jh. A - hintere Wallwand, B - mit Holz ausgelegter Weg.
5. Chrudim, Stepänek-Gasse Nr. 85. Objekte aus der Zeit nach der Lokation der hochmittelalterlichen Stadt (vor 1276-Anfang des 14. Jhs.). Objekt 24 - Hauptstadtmauer.
6. Chrudim, Stepänek-Gasse Nr. 85. Objekte des 14.-15. Jhs (nach der Stadterneuerung). A - Hauptstadtmauer.
7. Chrudim. Ressel-Platz. Versuch um die Rekonstruktion der ursprünglichen Parzellenteilung nach der Stadtlotation eingezeichnet in die heutige Situation, a - Grubenhaus, b - übrige eingetiefte Objekte, c - Burggraben (?), d - gegenwärtige Parzellengrenze, e - rekonstruierter Verlauf der Vorderseite in der Zeit nach der Stadtgründung, f - Burgausmaß und Verlauf der Stadtfortifikation.
8. Chrudim. Stepänek-Gasse Nr. 85. Objekte des 15.-16. Jhs.
9. Chrudim, Stepänek-Gasse Nr. 85. Objekte aus dem 16. Jh. (Alle Zeichnungen von J. Froh'k.)